

Ігор Шудрик
м. Харків, Україна

ЛІТЕРАТУРНІ ДИСКУСІЇ У ХАРКОВІ 1925–1928 РОКІВ

У 20-х роках в Україні, значною мірою відроджувалося духовне життя. У тогочасну столицю Радянської України – Харків з'їхались молоді та талановиті письменники і поети, які наївно вважали, як виявилось пізніше, що вони активно будуватимуть нове і щасливе життя в країні. Навіть із Західної України на «Велику Україну» з цією метою прибули представники творчої інтелігенції. У Харкові виходили різноманітні літературно-художні журнали: «Життя й революція», «Критика», «Плуг», «Плужанин», «Молодняк», «Гарт», «Літературний ярмарок», «Нова генерація», «Пролітфронт» та ін., літератори об'єднувалися в письменницькі організації, відкривались державні й кооперативні видавництва.

Характерною рисою українського літературного процесу періоду українського національного відродження була його гостра соціально-філософська спрямованість. Особливо це стосувалося творчості Миколи Куліша (1892–1937 рр.) і Миколи Хвильового (1893–1933 рр.).

Після закінчення літературних дискусій Ол. Ведмідський у серпні 1930 року підготував книгу «Літературна дискусія», яка була опублікована 1932 року накладом 3 тис. примірників у видавництві «Плужанин» (Харків-Полтава, – 104 с.). Автор, пояснюючи причини проведених дискусій, посилається на те, що в країні «активізувалися капіталістичні елементи» – «куркулі» і «непмани», які сподівалися на «переродження радянської влади», на «самоліквідацію пролетарської диктатури», на те що НЕП поверне Радянський Союз на капіталістичні рейки розвитку. На думку автора «недобитий буржуа, непман, куркуль та їхній ідеолог – буржуазна інтелігенція «...відчувши наступ соціалістичних сил... чинять опір». Він вважає, що капіталістичні елементи «роблять шкідницьку роботу і на ділянці культурній, зокрема, на фронті літературному». Ол. Ведмідський зазначає, що Єфремов поставив завдання створити буржуазну літературу, щоб використати її як «зброю в класовій боротьбі», ...для цього «організував групу буржуазних літераторів», дискредитував всіх тих, що стали «піонерами пролетарської літератури». На думку автора книги українська буржуазія орієнтується на буржуазну Європу, а не на Радянський Союз. Далі він звинувачує патріотично налаштовану українську інтелігенцію в «націоналізмі» та «фашизмі». При цьому зазначає, що українська літературна інтелігенція не мала ніякого відношення до буржуазного походження, або орієнтації на «буржуазний устрій суспільства», адже вона була в основному із селянської бідноти, або пролетарського міського походження, а до фашизму і не могла мати будь-якого від-

ношення. Усе це було спробою навішування ярликів. А в дійсності, в літературних дискусіях основною проблемою була боротьба за розуміння шляхів розвитку української культури, зокрема, літератури.

Літературна дискусія розпочалася у квітні 1925 року між творчими об'єднаннями української літературно-художньої інтелігенції, такими як «Плуг» (спілка селянських письменників України, заснована у 1922 році, на чолі з С. Пилипенком) і «Гарт» (спілка пролетарських письменників України, заснована на початку 1923 року, на чолі з В. Блакитним). Центри цих організацій знаходилися у Харкові, а в Києві були їхні філіали. Особливо масовою була організація «Плуг», що мала 17 філій, понад 200 членів, крім того – 67 гуртків, де була тисяча студійців. Харківська група мала секції: жіночу, дитячої літератури, секцію письменників Західної України та ін. Масовий характер мала і організація «Гарт», в яку крім письменників входили журналісти, політики, артисти, художники, робкори, початківці. Згодом масовість письменницьких організацій набрала загрозливого характеру через їхню ідеологічну спрямованість. Постановою Політбюро ЦК КП(б)У від 10 квітня 1925 року було визначено необхідність партійного керівництва літературним процесом. Партійні директиви обмежували масовий характер «Плугу». Місцеві осередки могли створюватися лише там, де є партійні організації.

Через організаційні та політичні розбіжності з «Гарту» вийшов плужанин В. Сосюра, Кириленко, Копиленко, Усенко. М. Хвильовий виступив із серією листів до «молодої молоді» об'єднаних у книзі під назвою «Камо грядеши?». На ці листи відповів серією памфлетів голова «Плугу» С. Пилипенко.

Учасники дискусій в своїх памфлетах порушували гострі проблеми їхньої участі в літературному процесі, соціальної спрямованості літератури. У першому листі до літературної молоді Хвильовий висуває проблему орієнтації радянської інтелігенції на Європу, яка озброєна «вищою математикою мистецтва». Хвильовий вважав, що Україна, яка перебуває на межі Європи і Азії, має відіграти виняткову, провідну роль в майбутньому «азіатському ренесансі».

Зеров заявив, що молоді бездарні графомани полізли в літературні організації. На його думку літературу створять лише талановиті та геніальні молоді люди, а не графомани. Хвильовий закінчує свого листа до молоді – вчитися і вчитися, пізнавати життя.

На публічний виступ Хвильового головним опонентом виступив голова спілки селянських письменників «Плуг» С. Пилипенко. Він зазначив, що не слід поділяти твори на першосортні й другосортні. Потрібні й «Комуна» Йогансена й вірші селянок-початківців, потрібно допомагати письменницькій молоді, а не гнати її. Поділяючи думки Хвильового, Зеров дійшов висновку: «Треба допустити вільну конкуренцію в літературі, треба припинити протекціонізм пролетарським організаціям».

В полеміці йшлося про місце української літератури в світовому культурному процесі, соціально-філософська оцінка нового суспільного ладу, ідеологічні орієнтири письменників у цих умовах. Тоді письменники жили ідеями. Недавній семінарист Василь Еллан-Блакитний так палко вірив у близьку світову революцію, що ладен був знести заради її торжества «церкви старовинні у повітря» й пустити під сокиру «вишневі садки». Засновник «Плугу» Сергій Пилипенко мріяв про «всесвітню комуну», суспільство, об'єднане взаємною любов'ю, згодою, де панує повна свобода.

1-го липня 1925 року ЦК ВКП(б)У прийняв резолюцію «Про партійну політику в художній літературі», якою визначалася керівна і спрямовуюча лінія партії в літературі. 1–4 жовтня 1925 року відбувся Пленум ЦК «Плуга», що дав оцінку літературній дискусії, зробив певні організаційні висновки. На Пленумі «Гарту», що відбувся 28 жовтня – 3 листопада 1925 року, група Хвильового рішуче поставила питання про реорганізацію свого літературного об'єднання.

22 листопада 1925 року Хвильовий виступив з другою серією своїх памфлетів «Думки проти течії», в яких висловив думку про те що «Гарт» і «Плуг» виконали свою позитивну роль, а тепер стали негативним явищем. Їхні письменники мають утворити дійсно письменницькі організації. Цю ідею Хвильового підтримала новоутворена ВАПЛІТЕ.

На статті Хвильового і Ялового серією статей відповів С. Пилипенко, в яких висловив думку що масовізм – це плюс плужанської організації. Наші твори мають бути масовими, розрахованими на широкі кола читачів. Наша організація має бути масовою, а пропозиція ліквідувати «Плуг» – провокативна. Тодішній голова Київської філії «Плугу» Щупак в статті «Псевдо-марксизм» зазначив що Хвильовий переоцінює роль інтелігенції, тому що авангардом революції є пролетаріат. Він поділив інтелігенцію на міську – прогресивну, і на сільську – реакційну.

У 1926 році була проведена дискусія навколо проблеми культурної спадщини. Особливо гострої критики піддано твердження Хвильового, що азійський ренесанс – це епоха європейського відродження + греко-римське мистецтво. Загул і Савченко доводили, що неокласици не можуть бути для нашої літературної молоді зразком для наслідування і що рівнятися на Зєрова, Рильського і Филиповича – це було б самогубством.

28 лютого 1926 року з приводу публікацій Пилипенка, Щупака і Буревія Хвильовий опублікував третю серію памфлетів – «Апологети писаризму», які стосувалися не лише проблем культурної революції, але і політичних питань. У цих памфлетах ставилися питання про українізацію пролетаріату, роль інтелігенції, про боротьбу двох культур. Основною проблемою була боротьба за розуміння шляхів розвитку української культури. Хвильовий в полеміці з Щупаком зазначав, що поки пролетаріат не оволодіє

українською культурою, доти немає ніякої певності, що культурна революція в Україні дасть нам бажані результати. Він виступив за українізацію та дерусифікацію робітництва. Відповідаючи на заклики К. Буревія щодо орієнтації на Росію, Хвильовий говорить, що українська література виходить на свій, власний шлях розвитку і має орієнтуватись в усякому разі не на Росію: «Наша орієнтація – на західноєвропейське мистецтво, на його стиль, на його прийоми». Хвильовий вважає, що від російської літератури, від її стилів українська поезія мусить як мога швидше тікати. Він зазначає, що російська література тяжіє над нами в віках, як господар становища, який привчав нашу психіку до рабського наслідування. Політичні проблеми, поставлені Хвильовим у своїх памфлетах викликали низку статей партійних керівників. Чубар опублікував статтю «Про вивихи», Скрипник – «До теорії боротьби двох культур», А. Хвиля – «Про наші літературні справи», Затонський – «Національні проблеми на Україні» (доповідь на червневому Пленумі ЦК ЛКСМУ).

У червні 1926 року на Пленумі ЦК КП(б)У були підведені підсумки першого періоду літературних дискусій. У «Тезах ЦК КП(б)У про підсумки українізації» позицію Хвильового кваліфікували як «буржуазний хвильовизм». Зазначалося що лише партія, як керівна і спрямовуюча сила революційних перетворень, указує вірні шляхи розвитку української культури. Резолюція пленуму засудила теорію боротьби двох культур Хвильового, вважаючи її «не ленінською».

Як бачимо, на початку дискусія мала специфічний літературний характер, скерований в листах Хвильового проти «Плугу». Але в подальшому вона набула політичного характеру – про орієнтири українського культурного розвитку, про українізацію пролетаріату, про роль української інтелігенції в культурному будівництві. В дискусії взяли участь партійні керівники.

Глибоким прихильником комуністичних ідей був прозаїк і публіцист, ідейний натхненник і співзасновник письменницьких організацій «Гарт», Вільної академії пролетарської літератури («ВАПЛІТЕ»), «Пролітфронт» Микола Хвильовий. Проголошуючи у своїй «теорії комуністичної самостійності» України у складі СРСР багатівіковий процес українського націо- і державотворення невід'ємним елементом світової історії, М. Хвильовий закликав компартію активно підтримати вітчизняне національно-культурне відродження як необхідний етап на шляху УРСР до соціалізму, відзначив провідну роль у цьому процесі української пролетарської інтелігенції як суб'єкта реалізації політики дерусифікації та українізації.

В літературній дискусії на боці Хвильового відверто виступив Зеров і Могилянський. Протилежна група (Пилипенко, Щупак) критикувала суть положень Хвильового, хоча і їх критикували партійні лідери за те що вони не викрили всієї суті хвильовизму, а деякі навіть відверто стали на бік Хвильового (Зеров, Могилянський).

На думку Ол. Медвицького лише партія у виступах її відповідальних керівників (Скрипника, Чубаря, Затонського, Хвилі та ін.) викрила справжню суть «хвильовизму» й указали шляхи, якими має йти революційна українська література.

Закінченням першого етапу дискусії можна вважати статтю Ялового «Теоретична плутанина ліквідаторів» від 7 вересня 1926 року і відповідь на неї С. Пилипенка «Хто ліквідує пролітлітературу?» за 12 вересня того ж року.

Спочатку письменники щиро вірили в українське відродження і по-різному розуміли свою участь у цій справі. «Селюки» з «Плугу» відстоювали свою позицію, критикуючи «урбанізаторів» з «Гарту», «гартівці» в свою чергу, критикували «селюків». Згодом як перші, так і другі переконалися в наївності своїх сподівань. Розчарувався в практиці більшовиків й сам М. Хвильовий. Полеміка у 1925–1928 роках у Харкові переросла в гострі літературні дискусії, в яких брали участь і філософи, зокрема, Володимир Юринець та його учень Петро Демчук.

Як противагу вище названим літературним об'єднанням влада ініціювала створення у січні 1927 року Всеукраїнської спілки пролетарських письменників (ВУСПП), в якій керівну роль відігравали «чотири Івани»: Микитенко, Кулик, Ле та Кириленко. До цієї спілки вступили О. Корнійчук, П. Безпощадний, С. Голованівський, Л. Первомайський, Н. Забіла та ін.

Другий етап літературних дискусій відбувався у другій половині 1926 і продовж 1927 року (до самоліквідації ВАПЛІТЕ у січні 1928 року). З одного боку в боротьбі брали участь організація пролетарських письменників – ВУСПП і «Молодняк», з другого – ВАПЛІТЕ. Цей період характеризується боротьбою ВУСПП за консолідацію сил пролетарської літератури. ВАПЛІТЕ звинуватила «Молодняк» в некомпетентності і назвали його учасників «носіями реакційних тенденцій в літературному розвитку», а себе вважала «основною пролетарською організацією, що мусить стати на чолі революційної літератури». Об'єднання пролетарських письменницьких сил у ВУСПП відбувалось під керівництвом партійних функціонерів, які звинуватили ВАПЛІТЕ в націоналізмі та фашизмі. ВАПЛІТЕ виступила проти основних організаційних засад пролетарських письменників – ВУСПП.

З утворенням нової письменницької організації ВАПЛІТЕ «Гарт» перестав існувати, бо майже вся харківська група «Гарту» перейшла до ВАПЛІТЕ. Після перереєстрації й скорочення своїх лав восени 1925 року в «Плугу» лишилось 136 з 222 членів. Третій з'їзд «Плугу» 3–7 квітня 1926 року вирішив припинити керування літературними гуртками і секціями «Плугу». На Пленумі ЦК «Плугу» в січні 1927 року ліквідували свої філії. ВАПЛІТЕ починаючи з 1927 року почала видавати однойменний щомісячник, під керівництвом Хвильового і Ялового, який партія більшовиків розцінила як «класово ворожий». Група «ваплітівців»-комуністів – Хвильовий, Яловий і До-

світний 1 грудня 1926 року виступила з заявою, в якій визнала, що гасло, яке орієнтувало на «психологічну Європу», одночасово із розривом з російською культурою – було, безперечно, збоченням з класової пролетарської лінії, гаслом буржуазним. Теорія боротьби двох культур в інтерпретації Хвильового відповідає економіці капіталістичного розвитку. Вони визнали свої «помилки» і підкреслили, що цілком стоять на ґрунті постанови червневого пленуму ЦК КП(б)У про українізацію. Автори заяви стверджували, що вони ні в чому не розходяться з лінією партії й зрікаються своїх помилок.

У січні 1927 року Всеукраїнська спілка пролетарських письменників (ВУСПП) розцінила ВАПЛІТЕ як буржуазну організацію, яка є націоналістичною і ворожою соціалізму. 28 січня 1927 року ВАПЛІТЕ своєю постановою виключила зі свого складу Хвильового, Досвітнього і Ялового, однак вони залишились активними учасниками журналу «ВАПЛІТЕ». У першому номері цього журналу за 1927 рік Хвильовий опублікував статтю «Соціологічний еквівалент трьох критичних оглядів т. Коряка», в якій розбирає літературні огляди Коряка за 1925 і 1926 роки. Він дорікає Коряку, що той не розуміє якісно нової літератури (Досвітний, Сенченко та ін.). Коряк в свою чергу критикує Хвильового за «ваплітянство» і публікації часопису «ВАПЛІТЕ» (Сенченка, Копиленка, Дніпровського тощо). «Ваплітівці» з свого боку критикують творчість «вуспівців» за те що їх творчість не пролетарська (Микитенко, Іван Ле). Створення ВУСПП ВАПЛІТЕ розцінила як немінучі «издержки революції».

Літературні дискусії точилися між редакцією «Гарту» і редакцією «ВАПЛІТЕ» взаємними звинуваченнями в недотриманні рішень партії щодо літератури і в ворожій діяльності. А. Хвиля в лютому 1928 року в «Комуністі» розбирає першу частину роману Хвильового «Вальдшнепи», що була надрукована в п'ятому номері «ВАПЛІТЕ». У своїх рецензіях на роман А. Хвиля звинувачує Хвильового в пропаганді націоналізму, порівнює його з «фашистом» Донцовим, звинувачує його в троцькізмі.

У лютому 1927 року відбувся X з'їзд КП(б)У, на якому Л. Каганович в своїй доповіді підвів підсумки боротьби партії з «хвильовизмом» і «шумкізмом», а на доповідь Скрипника «Про завдання культурного будівництва на Україні» була прийнята постанова Політбюро з питання про українську художню літературу. Скрипник в своїй статті «Хвильовизм чи шумкізм?» показує боротьбу партії проти виступів «націоналістів» Хвильового і Шумського.

Початком третього й останнього періоду літературних дискусій був літературний диспут за участі Скрипника, який відбувся в лютому 1928 року в літературному будинку Еллана-Блакитного. Після ліквідації ВАПЛІТЕ почали створюватися «дрібнобуржуазні», «ліво інтелігентські» групи «Авангард» і «Нова генерація». Організатор «Авангарду» В. Поліщук опублікував дві книги «Літературний авангард» і «Пульс епохи», в яких обґрунтовує концепцію

нової літературної течії «конструктивістів-динамістів», а також взяв участь в дискусії з Хвильовим. Обидва ці об'єднання виступили проти Хвильового й ВАПЛІТЕ. Проти ВАПЛІТЕ виступили спільно ВУСПП, «Плуг», «Молодняк» та «Західна Україна».

У розпал літературної дискусії з лютого 1928 року почав виходити журнал «Критика». 18–21 лютого 1928 року у Харкові був організований літературний диспут, на якому з вступним словом виступив Скрипник. На диспуті виступили Хвиля, П. Любченко та ін. Диспут набрав масштабу всеукраїнського. Виступаючі поставили питання про необхідність створення єдиної організації пролетарських письменників. Комуністи-ваплітівці були проти. Посипались різні пропозиції щодо назви літературних напрямів. Коряк виступив за «конструктивний реалізм», Кулик – за «пролетарський реалізм», Пилипенко – за «неореалізм», Сенченко – за «романтизм», Гільдін – за «пролетарський романтизм», Поліщук – за «конструктивний динамізм», М. Семенко – за «лівий стиль». Скрипник закінчив диспут побажанням: закінчити дріб'язкову боротьбу між письменниками, щоб спільно прилучитися до підвищення якості художньої продукції.

У постановах партії, а також у працях партійних керівників – М. Скрипника, Хвилі, Гірчака та ін. дана оцінка літературним дискусіям і її учасникам. Гірчак в окремій праці розглядає «Хвильовизм», а літературний критик Я. Лейтес опублікував бібліографічний огляд літератури про літературні дискусії у збірнику «Десять років української літератури», що було свідченням широкого розмаху літературних дискусій і участі у ній великої кількості її учасників. Ол. Ведміцький вважає, що літературні дискусії є свідченням «класової боротьби на культурному фронті».

Найбільший резонанс викликала творчість Миколи Куліша та Миколи Хвильового своєю гострою критикою нового суспільного ладу, в якому вони так гірко розчарувались, намагаючись його змінити відповідно своєму розумінню.

Микола Куліш у своїх п'єсах піднімав актуальні соціальні проблеми, розкривав абсурдність нової соціальної системи, гостро критикуючи, прагнув її удосконалити. Він зображав моральну чистоту людини і моральну потворність системи. Найбільшу дискусію викликала його п'єса «Народний Малахій». Малахій Стаканчик із провінційного містечка протягом двох років ретельно вивчав більшовицькі книги, аби зрозуміти, що то є соціалізм. Фанатично пройнявшись ідеями соціалізму, він хоче жити за цими ідеями. Але Малахій робить для себе відкриття, що його сім'я і мешканці містечка, маючи «шкурницькі інтереси», живуть не за законами соціалізму. Він вирішив розкрити людям очі на соціалізм, проте вони не розуміють цих ідей. Малахій дійшов висновку, що нові ідеї може сприйняти лише нова людина, тому слід реформувати саму людину. Лише оновлена людина може зрозуміти

ідею соціалізму й збудувати його. Для цього треба видати в Україні спеціальний декрет. Малахій їде до столиці України Харкова, щоб довести урядові республіки необхідність такої реформи. Але і в Харкові люди, поглинені життєвими турботами, байдужі до соціалізму.

У Харкові Малахій зустрічає стару Агапію, у якої також блакитна мрія – соціалізм і Єрусалим. У пошуках дороги до досягнення цієї мрії вони натикаються на жорстоку дійсність, де люди говорять одне, а чинять інше. У Харкові Малахій замість уряду потрапив до психіатричної лікарні на Сабуровій дачі. Символічно, що саме в божевільні герої п'єси обрав собі ім'я Народного комісара Малахія. Навколишня дійсність і божевільня переплітаються настільки, що здається божевільня – це світ нормальних людей, а дійсність, що так поспішає до соціалізму – божевільня.

У п'єсі Малахій є символом одуреного, одурманеного «блакитною ідеєю соціалізму», а народ хоче нормального життя. Образ старої Агапії, що шукає дорогу до Єрусалиму, – це образ України з прагненням увійти в Європейську цивілізацію. Ця старчиха стоїть на роздоріжжі цивілізації зі своїм скарбом у торбині – «Кобзарем» і Грінченковим словником. Образ згвалтованої доньки Малахія – то трагедія одуреного українського народу, який втратив свою державу і мову. Тому-то Малахій у своїй промові наголошує, щоб люди не забували української мови і в майбутньому житті.

Широку літературно-політичну дискусію викликала також сатирична комедія Миколи Куліша «Мина Мазайло» та одноіменна вистава Леся Курбаса у Харківському театрі «Березіль». Драматург і режисер в іронічній формі викривають великодержавний шовінізм. Тьотя Мотя, яка приїхала у Харків із сусідньої області Росії, виявляє своє обурення щодо процесу «українізації» в Україні. Вона на весь зал репетує: «Лучше быть изнасилованной, чем украинизированной!». А службовець «Донвугілля» Мина Мазайло-Квач під впливом позиції тьоті Моті, відмовляється від свого українського походження, видаючи себе за «російськомовного».

Микола Куліш вустами мудрого дядька Тараса з вистави «Мина Мазайло» далекоглядно висловився щодо тодішньої «українізації»: «Їхня українізація – це спосіб виявити всіх нас, українців, а тоді знищити разом, щоб і духу не було... Попереджаю!».

Автора цієї сатиричної комедії Миколу Куліша і режисера-постановника Леся Курбаса було репресовано, а сама комедія була заборонена. Лише через півстоліття відбулася прем'єра цієї п'єси у Харківському державному академічному драматичному театрі ім. Т.Г. Шевченка. Шкода, що і зараз зустрічаються «тьоті Моті» і «Мини Мазайли», які ненавидять, або байдужі до української мови (тепер державної), до самої України та до її державності.

Микола Хвильовий (Фітільов) народився у містечку Тростянець Охтирського повіту на Харківщині. Був виключений із Охтирської гімназії за

участь в «українському революційному гуртку». Під час громадянської війни приєднався до більшовиків, захоплений ідеєю побудови комуністичного суспільства. У повоєнні роки стає найпопулярнішим українським письменником. Заснував авангардну літературну організацію «ВАПЛІТЕ» (Вільну академію пролетарської літератури).

У ході літературної дискусії 1925–1928 рр. М. Хвильовий оприлюднив свою філософію культури в опублікованій серії памфлетів: «Камо грядеши» (1925), «Думки проти течії» (1925), «Апологети писаризму» (1926), «Україна чи Малоросія» (1926). У цих творах він ставить дилему – «Росія чи Європа», обґрунтував необхідність зміни орієнтації української культури з Росії на Європу, на західний ідеал «громадянської людини» як активно дієвої істоти, а не «пасивно страждального російського ідеалу», швидше азійського, ніж європейського. Критикуючи Хвильового, опоненти приписали йому лаконічне гасло – «Геть від Москви!».

Не заперечуючи загальнолюдської цінності в російській літературі, М. Хвильовий обґрунтував необхідність національного відродження України без оглядань на «російського диригента». Він виступав за «негайну дерусифікацію пролетаріату» України. Орієнтація на Європу, за Хвильовим, це не схиляння перед нею, а повернення до власних культурних джерел, відродження української – суто європейської (на відміну від російської) культури.

Літературні дискусії у Харкові та процес «українізації» в Україні стурбували Політбюро ЦК РКП(б), особливо виступи М. Хвильового. Для повернення українізації в потрібне русло політбюро ЦК РКП(б) відрядило до Харкова вихідця з України, секретаря ЦК РКП(б) Л. Кагановича. Пленум ЦК КП(б)У, терміново скликаний 5 квітня 1925 року, обрав його Генеральним секретарем ЦК КП(б)У і обговорив питання українізації.

Представника Москви особливо цікавила центральна постать в українському літературному русі, зокрема, в літературних дискусіях – Миколи Хвильового. «Наша орієнтація – на західноєвропейське мистецтво, на його стилі, на його прийоми», зазначав він у памфлеті «Апологети писаризму».

Небезпеку цієї діяльності популярного українського письменника та організатора літературного процесу побачив Й. Сталін. У листі до направленого з Москви Л. Кагановичу та іншим членам ЦК КП(б)У він зазначив: «Хвильовий не має нічого сказати на користь Москви, як тільки закликати українських діячів тікати якомога швидше від Москви». Каганович Л. охарактеризував Хвильового як прихильника відновлення буржуазної влади, а його погляди стали називати «хвильовизмом».

Хвильовий М. дав оцінку Голодомору в Україні. Незадовго до самогубства він побував у сільській місцевості. Побачене потрясло його. Письменник осмілився висловитися, що він вивчав «новий кардинальний процес соціалістичного будівництва – голод».

Стривожене активізацією української інтелігенції Політбюро ЦК КП(б)У 22 лютого 1926 року розглянуло питання «Про настрої серед української інтелігенції». У прийнятому рішенні було доручено голові ДПУ УРСР В. Балицькому взяти під контроль творчі спілки. 4-го вересня 1926 року заступник голови ДПУ УРСР Карлсон підписав Циркулярного листа «Про український сепаратизм», яким передбачалось «посилення боротьби з українським сепаратизмом».

Скрипник М. у статті «Підсумки літературної дискусії», надрукованій у «Більшовику України» в липні 1926 року (№ 1) виступив проти теорії М. Хвильового про боротьбу двох культур – російської та української. «Хвильовистське» гасло «Від Москви – на Захід» М. Скрипник вважав «неправдивим, хибним, не ленінським, непролетарським». У той же час він виступав за природний, осібний шлях розвитку української культури, не визнаючи її другорядності. Скрипник М. виступав за «братерську співпрацю» російської та української культур «для спільної справи».

Літературні дискусії у Харкові 1925–1928 років були лише прелюдією до майбутніх репресій української творчої інтелігенції. Лідери комуністичної партії за допомогою свого карального органу ДПУ-НКВС розпочали свою криваву справу. У червні 1929 року голова ДПУ УРСР В. Балицький інформував ЦК КП(б)У про викриття підпільної організації «Спілка визволення України». В Україні розпочалися репресії проти творчої інтелігенції. З 19 березня до 9 квітня 1930 року в Харківському оперному театрі було засуджено за «націоналістично-контрреволюційну діяльність» 45 діячів української культури, яких звинувачували в приналежності до «Спілки визволення України». У зв'язку з цією справою було засуджено іще 700 осіб. А загалом, під час і після процесу «СВУ» було репресовано понад 30 тис. осіб [1, с. 29].

Щупак С. (розстріляний у 1937 році) у 1933 році в «Комуністі» надрукував статтю «Проти націоналізму в літературі», в якій критикував професора філософії В. Юринця за його книгу «Павло Тичина», де проводив аналогію між Тичиною і «буржуазним націоналістом» Паньком Кулішем.

У 1933 році П. Постишев висунув звинувачення, що буцім-то «за широкою спиною Скрипника» ховались і гуртувались ідейні, класові вороги, недруги пролетарської культури. Негативну громадську думку щодо М. Скрипника формував також і колишній меншовик М. Попов. Він очолив комісію, що займалася підготовкою виборів академіків Всеукраїнської академії наук.

У кінці 1932-на початку 1933 року почалися арешти серед українських письменників. Не витримавши цькування 13 травня 1933 року М. Хвильовий застрелився у своїй квартирі письменницького дому «Слово». 17 вересня того ж року із складу Політбюро було виключено М. Скрипника. Йому стало зрозуміло для чого прийняте таке рішення... Він тихо вийшов із зали засідань, перейшов через площу Дзержинського, зайшов у свій кабінет в Держпромі, зателефонував дружині про його виведення зі складу Політбюро, поклав слухавку, і застрелився. А в 1935 році був заарештований, а потім зни-

щений М. Куліш. Із 193 членів та кандидатів Спілки письменників України було репресовано 97, серед них М. Зеров, Драй-Хмара, О. Вишня. Репресовані були художники – бойчуківці та театральні діячі. Заарештований і засуджений був талановитий режисер Харківського театру «Березіль» Лесь Курбас. До цього треба додати штучний голодомор в Україні 1932–1933 років, яким було знищено мільйони селян.

«На честь 20-ї годовщини Великой Октябрьской социалистической революции» (таким було офіційне формулювання!) на півночі Карелії в урочищі Сандармох з 27 жовтня до 4 листопада 1937 року було розстріляно 1109 представників української інтелігенції. Ось їхні імена: Лесь Курбас, Микола Куліш, Микола Зеров, Валер'ян Підмогильний, Марко Вороний, Мирослав Ірчан, Валеріян Поліщук, Олекса Слісаренко, Павло Филипович, Григорій Епик, Михайло Яловий, колишній міністр освіти УНР Антон Крушельницький, нарком фінансів УРСР Михайло Полоз, історик, академік Матвій Яворський, чотири православні єпископи, 30 римо-католицьких священників та ін. Чекісти Матвеев та Полікарпов розстрілювали їх пострілами в потилицю. У перший день (27 жовтня) вони розстріляли 206 осіб, у другий (1 листопада) – 210, у третій (2 листопада) – 180, у четвертий (3 листопада) – 265, у п'ятий (4 листопада) – 248 чоловік [1, с. 138].

Виконавши свою роботу, капітан Матвеев дуже втопився. Йому видали путівку до Чорного моря, а згодом нагородили орденом Леніна. Але це не врятувало його. Він був пізніше засуджений «за перевищення влади», та незабаром звільнений і до кінця днів своїх отримував персональну пенсію. Отака була система з ворожим для людини режимом. 1937 рік – це рік Великого Терору. Тоді було розстріляно українське Відродження.

26 жовтня 1934 року начальником Головліту УРСР Ткачем було підписане розпорядження «Про негайне вилучення з продажу, бібліотек і навчальних закладів книг заборонених авторів». У цьому списку зазначалось 56 авторів, серед яких були прізвища таких письменників, поетів, філософів і учених як М. Скрипник, П. Демчук, М. Свідзинський, В. Бон, В. Вікул, В. Білик, М. Яворський, М. Волобуєв, М. Вороний, О. Вишня, П. Гірняк, О. Досвітний, М. Ірчан, С. Пилипенко, М. Яловий, О. Слісаренко, Т. Степовий, В. Юринець, О. Бервицький та ін. [2, с. 108].

16 квітня 1932 року прямо з натовпу на Сумській вулиці Харкова талановитий письменник-початківець Іван Багряний потрапляє на цілий рік до камери смертників Холодногірської тюрми у Харкові. Радянські слідчі у віршах і прозі Івана Багряного побачили контрреволюційну агітацію. Його висилають на так зване «вільне поселення» на Далекому Сході. За спробу втечі – концтабір. У 1937 році за доносом Іван Багряний вдруге потрапив до камери смертників на 83 дні у внутрішній тюрмі НКВС на Чернишевській 19. І знову з Харкова – до сибірських і далекосхідних таборів.

Іван Багряний у своєму романі «Сад Гетсиманський» за 20 років до Олександра Солженіцина розповів світові, що таке ГУЛАГ і що таке комуністи-

чна інквізиція. Він описував, як начальник НКВС Охтирського району Харківської губернії Сафигін сфальсифікував слідчу справу щодо нього (у романі – Андрія Чумака). Сафигін садистськими методами майже два роки вибивав у І. Багряного «свічення» що ніби той створив «антирадянську організацію». Автор книги називає Сафигіна «демоном зла» [3, с. 258]. Багрянний І. повідав, що з ним у камері сиділи люди різних національностей: євреї, вірмени, азербайджанці, перси. Але приблизно 80 відсотків складали українці.

До речі, після війни до 1949 року в Сумському обласному управлінні КДБ служив той самий капітан, потім майор Сафигін Константин Семенович, який чинив звірства над талановитим українським письменником Іваном Багрянним. Похований кат Івана Багряного – Сафигін К. на Центральному сумському цвинтарі, а на його надгробку виکارбуваний знак «Почесного чекіста СРСР».

У статті «Український синодик Хрущова» автори Ю. Аксютін та Д. Табачник повідомляють, що український письменник-гуморист Остап Вишня провів 10 років у сталінських концтаборах і був звільнений лише 3 грудня 1943 року за ініціативи Олександра Довженка та за клопотанням М.С. Хрущова [4, с. 28]. Далі автори наводять вражаючі цифри із статті М. Жулинського, опублікованій в журналі «Дружба народів» (№ 12 за 1989 рік): із 259 українських письменників, що друкувалися у 1930 році, після 1938 року продовжували працювати і друкуватися лише 36. З усіх інших власною смертю померли лише 7, ще 8 скінчили життя самогубством, 16 зникли без вісти (скоріше за все репресовані), 17 розстріляні у сталінських катівнях, а 175 після арешту були відправлені на заслання [5, с. 29].

Таким чином, майже усі учасники літературних дискусій у Харкові, і навіть ті, хто критикував своїх колег, звинувачуючи їх в «націоналізмі» і «фашизмі», збоченнях від партійної лінії, які клялися у своїй вірності партії і її ідеалам, визнавали свої «помилки», засуджували свою «націоналістичну» діяльність, були знищені. Знищені були (морально та фізично) і націонал-комуністи на чолі із М. Скрипником. Революція поїдала своїх дітей. Більшовицька система нищила національну еліту, яка так наївно вірила в комуністичні ідеали. Тоталітарна система знищувала не лише еліту української інтелігенції але й український дух як такий [6].

Список літератури: 1. Реабілітовані історією. Харківська область: – К., – Х.: Оригінал, – Кн. 1: У 2-х ч., ч. 1. – 2005. 2. Реабілітовані історією. Харківська область: – К., – Х.: Оригінал, – Кн. 1: У 2-х ч., ч. 2. – 2008. – 672 с. 3. Багрянний І. Сад Гетсиманський. [Текст] / І. Багрянний – Київ: Наукова думка, 2001. – 546 с. 4. Репресоване відродження. / Упорядники О.І. Сидоренко, Д.В. Табачник. – К.: Україна, 1993. – 399 с. 5. Там же. 6. Про літературні дискусії у Харкові також див.: Шудрик І.О. Історія філософської думки в Слобідській Україні: монографія. [Текст] / І.О. Шудрик; – Х., Харківський держ. ун-т харч. та торгівлі. – Х., 2012. – 423 с.